

Monumentalna gradska vrata u rimskoj arhitekturi priobalja provincije Dalmacije

Babić, Petar

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:047121>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Petar Babić

**MONUMENTALNA GRADSKA VRATA U
RIMSKOJ ARHITEKTURI PRIOBALJA
PROVINCIJE DALMACIJE**

Završni rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Monumentalna gradska vrata u rimskoj arhitekturi priobalja provincije Dalmacije

Završni rad

Student/ica:

Petar Babić

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Dražen Maršić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Petar Babić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Monumentalna gradska vrata u rimskoj arhitekturi priobalja provincije Dalmacije** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 5. listopad 2020.

Sažetak

MONUMENTALNA GRADSKA VRATA U RIMSKOJ ARHITEKTURI PRIOBALJA PROVINCIJE DALMACIJE

Gradska vrata bila su jedna od glavnih arhitektonskih karakteristika pri izgradnji grada. S obzirom na to da su omogućavala ulaz u grad, defenzivno su bila najslabija točka što je rezultiralo različitim obrambenim adaptacijama. Istovremeno, bila su prva stvar koju bi putnici vidjeli pri ulazu u grad i ostavljala bi jak dojam na njima. Iz toga se razvija potreba da se gradska vrata iznimno uređuju, kako bi se iskazalo izobilje i moć. Tako se razvijaju pojedina vrata koja se svojom izvedbom, veličinom te ukrasom ističu kao monumentalna. U dalmatinskom priobalju primjere monumentalnih vrata imamo iz Enone, Jadera, Aserije, Salone i Ekvuma.

Ključne riječi: monumentalna, vrata, *porta*, grad, kule

Abstract

MONUMENTAL CITY GATE IN ROMAN ARCHITECTURE OF THE COAST OF THE PROVINCE OF DALMATIA

The city gate was one of the main architectural features in the construction of the city. Given that they allowed entry into the city, they were defensively the weakest point resulting in various defensive adaptations. At the same time, they were the first thing travelers would see at the entrance to the city and they would leave a strong impression on them. This developed the need for the city gates to be exceptionally decorated, in order to show abundance of wealth and power. This is how individual doors develop to stand out as monumental with their performance, size and decoration. On the Dalmatian coast we have examples of monumental gates from Enona, Jadera, Aserija, Salona and Ekvum.

Keywords: monumental, door, city, towers

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Enona	2
2.1. Istočna vrata.....	3
2.2. Južna vrata	4
2.3. Ostala vrata	5
3. Jader	6
3.1. Monumentalna vrata u formi slavluka.....	7
3.2. Ostala vrata	9
4. Aserija	10
4.1. Vrata u formi slavluka	12
4.2. Zapadna vrata	16
4.3. Ostala vrata	17
5. Salona.....	20
5.1. <i>Porta Caesarea</i>	21
5.2. <i>Porta Graeca</i>	24
5.3. <i>Porta occidentalis</i>	24
5.4. <i>Porta Andetria</i>	25
5.5. Ostala vrata	27
6. Ekvum.....	29
6.1. Monumentalna vrata	29
6.2. Ostala vrata	29
7. Zaključak.....	31
8. Literatura.....	33

1. Uvod

Gradska vrata kao dio arhitekture postoje otkako postoje i gradovi. Predstavljaju ulaz i izlaz u, odnosno iz, gradske površine. Varijacije u izgledu, funkciji i položaju su mnogobrojne te su se isticanjem ili zanemarivanjem jednih od ovih elemenata dobivala razna rješenja. U osnovi možemo razlikovati bočna, frontalna te vrata nalik Skejskim vratima. Bočna su vrata nasljeđe gradinske arhitekture. Kod ovih vrata, ulaz je uvučen u odnosu na os pružanja bedema te se dobiva duži koridor ili propugnakul, koji se mogao braniti s bočnih zidina koridora. „Skejska vrata“ predstavljaju rješenje gdje je ulaz riješen frontalno, ali s jedne strane vrata bedem je istaknut i tvori koljeno. Koljeno, odnosno zid, koji se lomi pod oštrim kutem, preuzimao je funkciju kule u defenzivne svrhe. Skejska vrata najlakše je zamisliti kao kombinaciju bočnog i frontalnog pristupa. Frontalna vrata izvedena su unutar osi zidina, bila su najčešći tip vrata zato što ih je bilo najlakše ukomponirati u postojeće zidine te gradski prostor. Zbog toga što nisu pretjerano ovisila o funkcionalnosti propugnakula ili koljena, na ovim vratima se mogao isticati izgled, tj. njihova monumentalnost. Točna definicija što bi činilo „monumentalna vrata“ ne postoji, već je riječ o vratima koja autori ističu od ostalih gradskih vrata zbog primjerice, veličine, načina izvedbe te bogatog stilskog uređenja.¹

U ovom radu bit će riječ o monumentalnim vratima na priobalnom prostoru provincije Dalmacije za vrijeme rimske vlasti. Njihov izgled, vrijeme postanka, ako nam je poznato te kakve su promjene doživjeli u kasnijim vremenima. Uz monumentalna vrata bit će obrađena i sva sporedna vrata. Ovaj rad uključuje samo prostor Hrvatske te su gradovi obrađeni prema njihovoj geografskoj poziciji počevši od sjeverozapada s Enonom. Zatim su obrađeni Jader, Aserija, Salona te na kraju Ekvum na jugoistoku. Cilj rada je na jednom mjestu prikazati opću sliku monumentalnih gradskih vrata na obalnom prostoru Dalmacije.

¹ M. SUIĆ, 2003, 196-197.

2. Enona

Enona je rimsko naselje koje se smjestilo na poluotoku današnjeg grada Nina (Slika 1.). Poluotočni položaj doprinio je dobroj obrani grada, a mala udaljenost od Jadera, antičkog Zadra, doprinijela je bržem razvoju.² Za vrijeme cara Augusta, Enona dobiva status municipija, što će dodatno pomoći u razvoju grada. Rimski Enona potrajat će do dolaska Avara i Slavena na ove prostore, no život će se nastaviti na ovom području i do današnjih dana.³

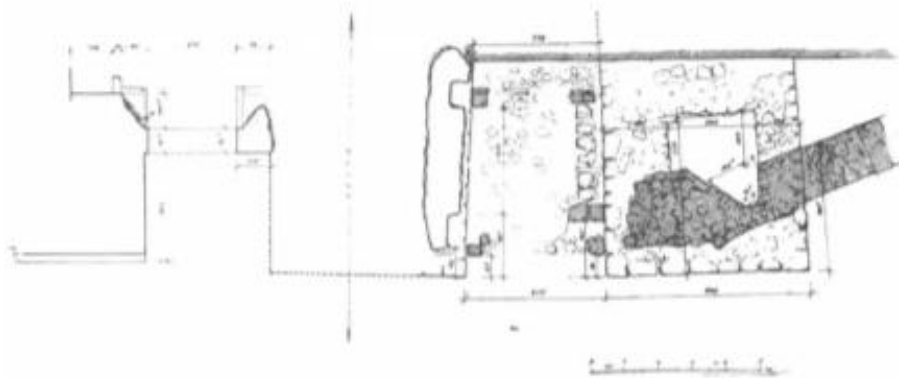
Slika 1. Gradski raster, Nin (Aenona)
(M. SUIĆ, 2003, 221.).

² Š. BATOVIĆ et. al., 1968, 35.

³ R. SEKSO, 2017, 286-287.

2.1. Istočna vrata

Monumentalna istočna vrata grada nalaze se podno kasnijih, srednjovjekovnih vrata, poznatih i kao „Gornja vrata“.⁴ Vrata je otkrio L. Jelić u istraživanjima s početka 20. st.⁵ Bila su široka 4,15 m, što ih čini najvećim vratima na prostoru grada. Tehnika izgradnje vrata sugerira da su nešto starija nego ostala vrata te su pronađeni arhitektonski ostatci koji su moguće dijelovi niše i pilastra, što bi sugeriralo da su vrata bila lučno nadsvođena. Uz vrata su se nalazile dvije kvadratne kule, rađene u rimskoj varijanti tehnike, *opus quadratum*.⁶ Kule su po prvi put otkrivene istraživanjima 1969. godine (Slika 2.). Sjeverna je kula prva otkrivena. Nepravilnog, kvadratnog oblika, utvrđena je sjeverna, istočna i južna strana kule te djelomično zapadna koja se jednim dijelom nalazila na privatnom posjedu. Zatim je otkrivena i južna kula koja je srušena tek početkom 20. st. za potrebe izgradnje moderne ceste no postoji dokumentacija s prikazima te antičke kule. Na zidovima kula uz cestu koja je prolazila između njih, pronađena su po dva oštećenja nalik oštećenim nišama te ispod njih zaglađene ploče. Ploče su možda bile baze pilastra, a oštećene niše, prostor gdje su se ti pilastri naslanjali na kule i moguće nosili nadvratni luk, kao što je to prethodno već spomenuto.⁷ Zbog nedovoljne količine podataka, vrata je teško precizno datirati.⁸

Slika 2. Tlocrt otkrivenih antičkih gradskih vrata u Ninu (S. MACHIEDO, 1972, 10.).

⁴ M. DUBOLNIĆ GLAVAN, 2015, 139.

⁵ L. JELIĆ, 1901, 186.

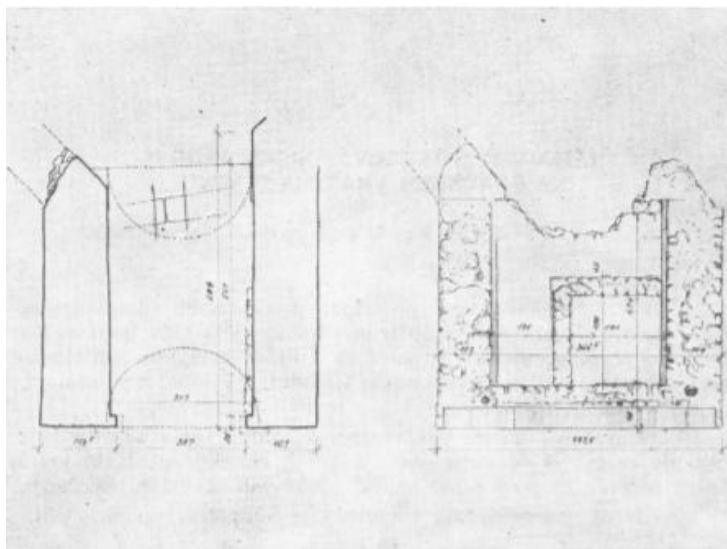
⁶ M. DUBOLNIĆ GLAVAN, 2015, 33.

⁷ S. MACHIEDO, 1972, 10-12.

⁸ M. DUBOLNIĆ GLAVAN, 2015, 33.

2.2. Južna vrata

Južna vrata dimenzijama su bila nešto manja, prolaza širine 3,3 m. Vrata su otkrivena tijekom istraživanja Arheološkog muzeja u Zadru u kampanji između 2000. i 2004. godine. Vrata su bila malo uvučenija u prostor grada, nego što su to bila kasnija, srednjovjekovna vrata, poznata i kao Donja vrata“. Kao i istočna, južna vrata bila su flankirana dvjema kulama. Zapadna je kula poprilično sačuvana, kvadratnog oblika s malim odstupanjima na dvjema stranicama (Slika 3.). Kula je naknadno uklopljena u srednjovjekovni bedem. Od istočne je kule sačuvan samo zapadni zid, no može se pretpostaviti da je i ona bila kvadratnog oblika. Kule su rađene istom tehnikom kao i kule istočnih vrata. Prvotno, prema istraživanjima L. Jelića, smatrano je da su južna vrata bila pozicionirana otprilike 20 m istočnije. Pretpostavlja se da ih je Jelić smjestio na prostoru kasnijih srednjovjekovnih vrata.⁹ Zanimljivo je da je pronašao tu ulomak za koji je smatrao da je središnji kamen nadvratnog luka, s reljefnim prikazom rogatog božanstva rimskog doba. Jelić ga je interpretirao kao prikaz božanstva ninske Rječine. Napominje da taj ulomak nije bio izvorni dio tih vrata, što dovodi do mišljenja da je možda bio dio danas potvrđenih, južnih vrata. Prema stilskim obilježjima ulomak se smješta u doba cara Trajana, što bi moglo pomoći pri utvrđivanju datacije vrata.¹⁰

Slika 3. Nin, Donja vrata, tlocrt prizemlja i prvog kata kule (S. MACHIEDO, 1972, 6.).

⁹ M. KOLEGA, 2005, 11-12.

¹⁰ N. CAMBI, 2005, 74.

2.3. Ostala vrata

Potvrde za zapadna vrata nema, osim pretpostavke da su se nalazila negdje, nedaleko od foruma. Na sjevernom potezu zidina zabilježen je otvor između dvije udaljene kule, zapadne kule Mala Kandija i istočne kule Velika Kandija. Moguće da su ovdje postojala sjeverna vrata rimske Enone te se može samo pretpostaviti da su bila flankirana kulama kao i južna te istočna.¹¹ Prolaz se nalazi skoro nasuprot od južnih vrata, što ide u prilog teoriji sjevernih vrata.¹²

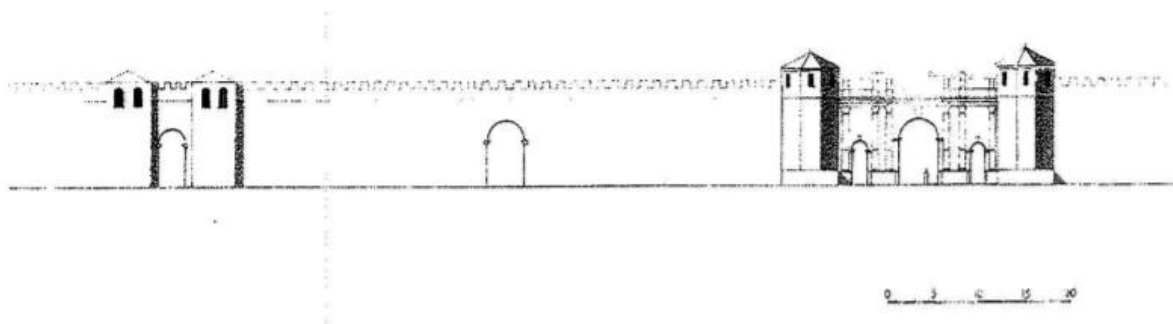
¹¹ M. DUBOLNIĆ GLAVAN, 2015, 139.

¹² M. KOLEGA, 2005, 23.

3. Jader

Antički Jader smjestio se na poluotoku suvremenog grada Zadra, na iznimno povoljnom položaju, čemu svjedoči i dugotrajna naseljenost prostora još od prapovijesti. Točan period kada Jader postaje rimskom kolonijom još uvijek nije poznat, no smješta se u vrijeme Cezara, između 46. i 44. g. pr. Kr. ili prema drugima u Oktavijanova doba, nekad nakon bitke kod Akcija.¹³

U sklopu jaderskih fortifikacija rimskog perioda najbolje su sačuvana troja vrata na jugoistočnom dijelu gradskih zidina (Slika 4.). Na mjestu današnjeg Trga Petra Zoranića nalazila su se monumentalna gradska vrata u obliku slavoluka.¹⁴ Nešto južnije nalazila se takozvana *Porta Media*, tj. središnja vrata te još južnije od njih treća vrata.¹⁵ Otkriveni su i ostatci zapadnih vrata na prostoru *Porta Angeli*, gradskih vrata iz srednjeg vijeka.¹⁶ Postoje pretpostavke gdje bi se mogla nalaziti i sjeverna vrata, no ona do danas nisu potvrđena.¹⁷

Slika 4. Gradski bedemi, Zadar (Iader) (M. SUIĆ, 2003, 203.).

¹³ R. SEKSO, 2017, 287-288.

¹⁴ J. BERSA, 1910, 194-195.

¹⁵ M. SUIĆ, 1949, 214.

¹⁶ J. BERSA, 1910, 194.

¹⁷ R. SEKSO, 2017, 296.

3.1. Monumentalna vrata u formi slavoluka

Monumentalna gradska vrata su se smjestila, kako je prethodno rečeno, na prostoru Trga Petra Zoranića. Prvi ih je otkrio J. Bersa, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zadru, početkom 20. stoljeća.¹⁸ Znatno kasnijim istraživanjima u periodu 2006.-2007. godine definirana su u potpunosti ova vrata.¹⁹ Vrata su bila dužine 16,4 metara te duboka 5,3 metara. Sastojala su se od tri prolaza između kojih su se nalazila 4 pilona (Slika 5.). Središnji prolaz, kao i piloni uz njega, bili su nešto širi. Na vrhu se nalazila atika sa skulpturom.²⁰ Uz svaku stranu vrata nalazila se po jedna oktogonalna kula koja je bila djelomično isturena ispred vrata te samih zidina. Južna je kula poprilično dobro sačuvana, dok je na temeljima sjeverne kule izgrađena modernija građevina.²¹ Prema tehnici izgradnje (*opus quadratum*) i stilskim obilježjima, vrata se datiraju u kraj 1., odnosno početak 2. stoljeća.²² S jugozapadne strane južne kule, uočeno je vanjsko lice ranocarskog bedema te nedugo nakon toga i unutarnje lice što je omogućilo da se utvrdi točna debljina zida (1,6 m) te položaj u odnosu na kulu. Prethodno se smatralo da je zid bio širi, 2 m debljine, te da se naslanjao na osmerokutnu kulu po sredini. Novim istraživanjima, utvrđeno je da su kule bile zapravo isturene ispred zidina.²³ Također treba napomenuti da na ovom prostoru postoje tragovi i ranijih, jednostavnijih vrata. Utvrđeni su tragovi kamenog praga vrata te kvadratne građevine uz njih, za čiju svrhu postoje različita mišljenja, no prevladava mišljenje da je ovdje riječ o kvadratnoj kuli. Naravno, ova su vrata srušena gradnjom novih, monumentalnih.²⁴

¹⁸ J. BERSA, 1900, 194.

¹⁹ I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2011, 325.

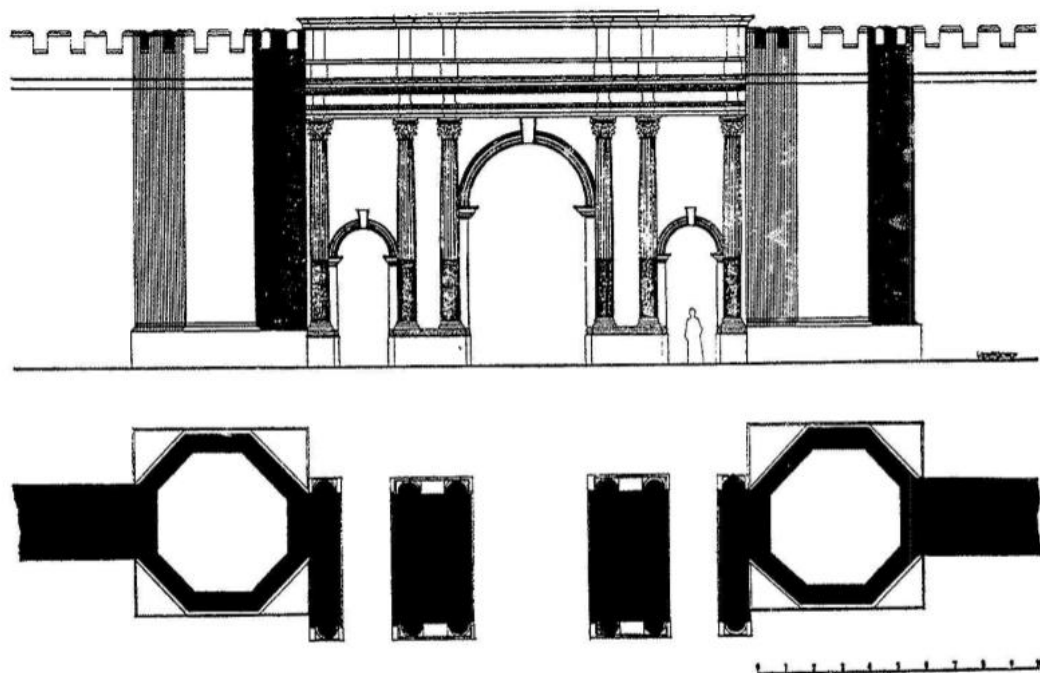
²⁰ J. BERSA, 1910, 194.

²¹ I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2011, 327.

²² M. SUIĆ, 1981, 189.

²³ I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2011, 327.

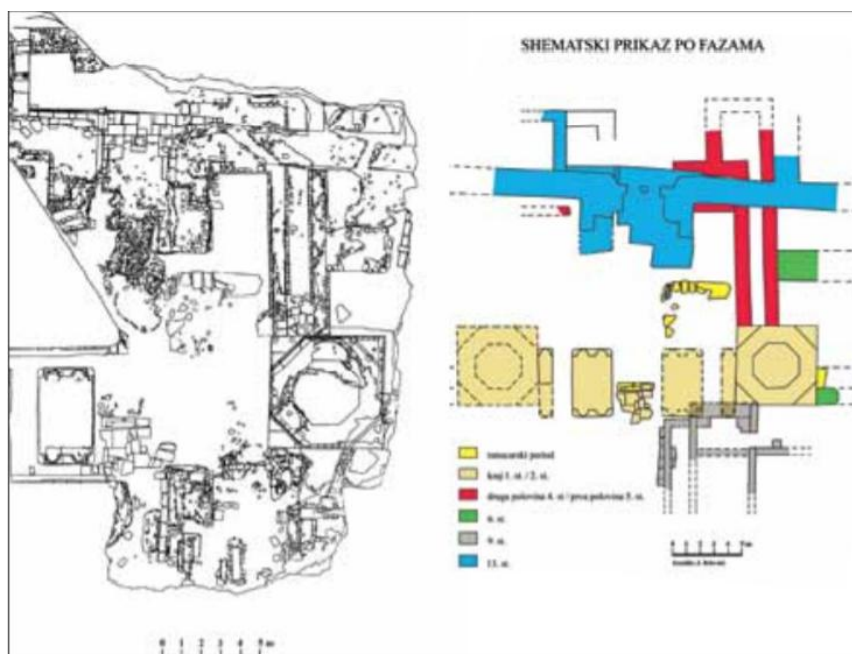
²⁴ R. SEKSO, 2017, 293-294.

Slika 5. Gradska vrata, Zadar (Iader) (M. SUIĆ, 2003, 202.).

U 4. stoljeću započinje te se kroz 5. stoljeće nastavlja izgradnja propugnakula, odnosno velikog obrambenog dvorišta ispred monumentalnih vrata (Slika 6. Označeno crvenom bojom). Vjerojatno i prije dovršetka propugnakula, vrata će biti poprilično devastirana jer vidimo uporabu spolija sa samih vrata u poprečnim zidovima s istočne strane. Od propugnakula najbolje je sačuvan koridor s jugoistočne strane koji je vodio od južne osmerokutne kule do frontalne strane dvorišta te moguće do ulazne kule. Koridor se sastojao od dva vodoravna zida, od kojih je južniji zid bio nešto mlađi, iz 4. stoljeća, a istočniji iz 5. stoljeća. Sa suprotne, istočne strane, pronađeni su u tragovima poprečni zidovi koji su moguće bili dio propugnakula, no nažalost oni su neistraženi zbog položaja podno moderne građevine. Ako uistinu jesu dio propugnakula, onda je obrambeno dvorište ispred vrata imalo oblik uglatog slova U. Ulaz propugnakula nije potvrđen jer se nalazi podno srednjovjekovnog ulaza. Uz pretpostavljeni ulaz na istočnoj strani, mogu se uočiti tragovi pravokutne strukture s južne strane ulaza koja se nalazi ispod bedema iz srednjeg vijeka. Položaj uz vrata i pravokutni oblik naslućuju da je ovdje riječ o ulaznoj kuli pa je onda prethodno spomenuti koridor možda i služio kao veza između osmerokutne i pravokutne kule. Monumentalna vrata sigurno će biti uništena krajem 4. ili tijekom 5. stoljeća.²⁵

²⁵ I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2011, 327-328.

Slika 6. Tlocrtni plan nakon arheoloških istraživanja 2007. godine i shematski prikaz po fazama (I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2011, 327.).

3.2. Ostala vrata

Središnja vrata (*Porta Media*) bila su jednostavna lučna vrata izvorne širine 4,2 metra te su naknadno sužena za 40 centimetara.²⁶ Treća i posljednja vrata na jugoistočnom potezu zidina bila su omeđena dvjema kvadratnim kulama. Kule su uništene kasnijim izgradnjama te je samo očuvan jedan fragment. Građene su tehnikom *opus quadratum* kao i kule na monumentalnim vratima. Nedaleko vrata pronađen je natpis s imenom Tita Julija Optata koji je dao krajem 1. stoljeća popraviti ovu kulu.²⁷ Zapadna vrata nažalost su očuvana samo u temeljima, prekrivena kasnijim mletačkim zidinama.²⁸ Sjeverna vrata nisu potvrđena, s pretpostavkom da su se nalazila na prostoru kasnijih vrata, tzv. *Porta marina*.²⁹

²⁶ M. SUIĆ, 1949, 214.

²⁷ R. SEKSO, 2017, 293.

²⁸ J. BERSA, 1910, 124.

²⁹ R. SEKSO, 2017, 296.

4. Aserija

Aserija se smjestila u dolini između rijeka Krke i Zrmanje, na 94 m visokom gradinskom položaju.³⁰ Predstavljala je prometni centar južne Liburnije svojim položajem te iznimno dobrom cestovnom povezanošću.³¹ Ovaj prostor naseljen je još od prapovijesnog doba pa sve do ranog srednjeg vijeka. Status rimskog municipija dobiva za cara Klaudija te kroz ostatak 1. st. po. Kr. i kroz 2. st. Aserija biva na vrhuncu svoje snage. U kasnoj antici za vrijeme cara Justinijana postat će gradom-kaštelom.³² Prodorom Avara i Slavena u 5. i 6. stoljeću dolazi do razaranja grada te time i njegovim potpunim napuštanjem.³³

Gradska površina Aserije bila je izduženog poligonalnog oblika, veličine 5 hektara (Slika 7.). Grad je bio fortificiran zidinama dugim 3600 stopa tj. oko 1097 metara, građenim masivnim kamenim blokovima, tehnikom *opus quadratum*. Izgled rimskih bedema temelji se na starijim željeznodobnim, liburnskim bedemima koji su pak bili uvjetovani prirodnim položajem gradine.³⁴

Prvi interes prema istraživanju Aserije pokazao je opat Fortis koji je donio opis zatečenog stanja 1778. godine. Više od stoljeća kasnije, 1891. godine prvo znanstveno istraživanje na prostoru Aserije proveo je M. Glavinić koji je skoro u potpunosti iskopao gradske zidine.³⁵ Rezultate istraživanja u kasnom 19. st. i početkom 20. st. iznijeli su H. Liebl i W. Wilberg. Istraživanja su nakon toga stala do samog kraja 20. st., kada su nastavila pod vodstvom I. Fadića i N. Cambija.³⁶

³⁰ R. SEKSO, 2017, 136-137.

³¹ B. ŠTEFANAC, I. FADIĆ, 2014, 39.

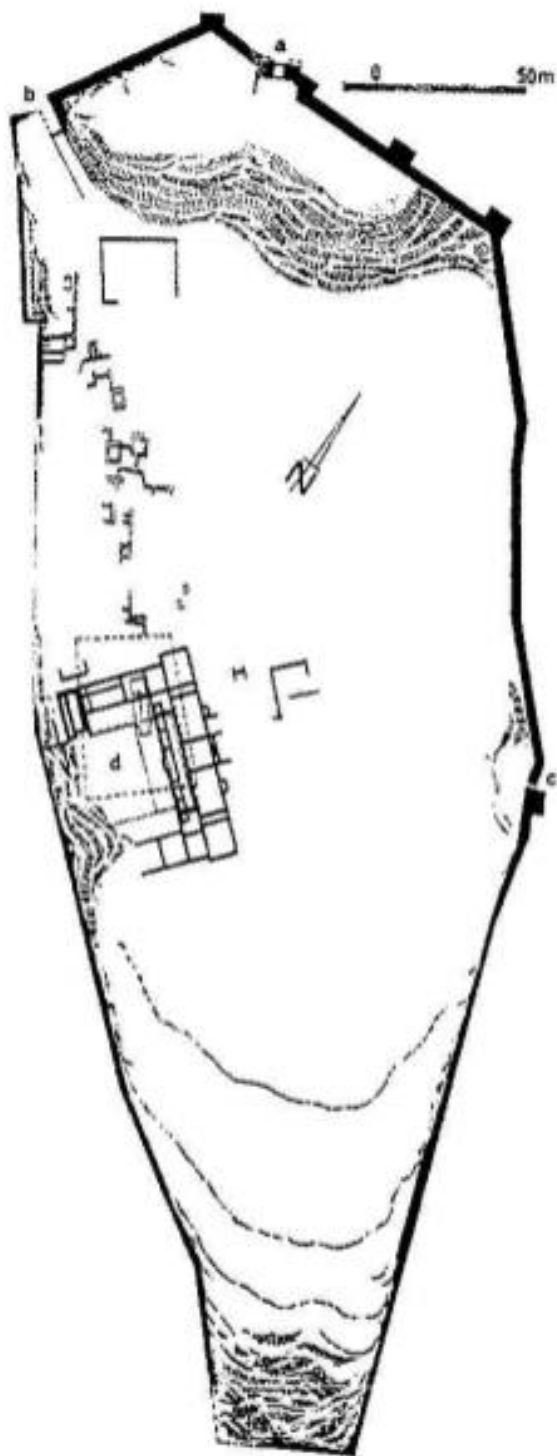
³² R. SEKSO, 2017, 136-137.

³³ B. ŠTEFANAC, I. FADIĆ, 2014, 40-41.

³⁴ B. ŠTEFANAC, I. FADIĆ, 2014, 44-46.

³⁵ H. LIEBL, W. WILBERG, 2006, 209-210.

³⁶ R. SEKSO, 2017, 137.

Slika 7. Autohtone predaje u organizaciji naselja, Podgrađe kod Benkovca (Asseria) (M. SUIĆ, 2003, 222.).

4.1. Vrata u formi slavloluka

Na prostoru Aserije do danas je potvrđeno sedam ulaza u grad, s još jednim, mogućim ulazom na zapadnoj strani grada koji još nije potvrđen.³⁷ Sjeverozapadni dio gradine defenzivno je bio najslabija točka grada s obzirom na dobru pristupačnost u odnosu na ostale, strmije stranice gradine. Iz toga razloga ovdje je podignut masivni zid, ojačan s četiri kule. Na ovom potezu zidina nalazila su se monumentalna gradska vrata, poznata kao „Trajanov slavloluk“ (Slika 8.).³⁸ Vrata su se sastojala od središnjeg prolaza, lučno nadsvođenog, širine 4,09 m koji će kasnije biti sužen na širinu od 2,50 m. Povod sužavanju su mogući sigurnosni razlozi, no sužavanje je odrađeno vrlo brižno, što znači da nije učinjeno u neposrednoj opasnosti pa se smatra da je odrađeno nedugo nakon konstrukcije samih vrata.³⁹ Sa svake strane prolaza nalazila su se dva velika pilona, izgrađena u tehnici *opus quadratum*, obložena fino obrađenim vapnenačkim pločama. Piloni, zajedno s prolazom, dali su vratima dimenzije od 13,48 m širine te 3,82 m dubine. Između svakog pilona i prolaza, nalazio se po jedan pilastar. Piloni su s prednje strane bili ukrašeni s dva stupa na kvadratnoj bazi između kojih se nalazila niša. S unutrašnje strane vrata ovi stupovi bili su zamijenjeni polustupovima. Nad prolazom i pilonima sjedao je arhitrav, vijenac i na vrhu atika.⁴⁰ Što se tiče ukrasa samih vrata, zanimljivo je da niše vrata nisu sadržavale kipove, iako je to njihova namjena inače. To se zna prema neobrađenosti površine kamena na kojem je podignuta niša, a na kojemu bi trebali stajati kipovi. Luk vrata bio je ukrašen trostrukim arhivoltom iznad kojega su stajale dvije bikovske protome. Sačuvana je jedna protoma koja je iskorištena za kasnije gradnje. Prikazana je bikova glava s nogama napetim uz tijelo. Odlomljeno je lijevo kopito te oba roga bikove glave. Nasuprot njih, s unutrašnje strane vrata, stajala je protoma muškarca sa šiljastom bradom i šiljastim ušima. Pronađeni su dijelovi plastike vrata koji se nisu nalazili *in situ*. Među njima se ističe jedini sačuvani korintski kapitel polustupa, dva fragmenta arhitrava te ukrašeni komad vijenca. Pronađena su dva natpisa za koje se smatra da je jedan stajao na arhitravu, a drugi, posvećeni caru Trajanu, da je stajao po sredini atike (CIL III, 15034+15021).⁴¹

³⁷ R. SEKSO, 2017, 139.

³⁸ B. ŠTEFANAC, I. FADIĆ, 2014, 57.

³⁹ R. SEKSO, 2017, 144.

⁴⁰ H. LIEBL, W. WILBERG, 2006, 212.

⁴¹ H. LIEBL, W. WILBERG, 2006, 213-217.

L·LAELIVS·L·F·CLA·PROCVLVS
T·F·I·EPVLOQVE·DEDICARI

IMP·CAESARI·DIVI·NERVAE·F
NERVAE·TRAIANO·OPTIMO
AVG·GERM·DACICO·PONT·MAX
TRIB·POT·XVII·IMP·VI·COS·VI·P·P

Upravo ovaj natpis te sam izgled vrata su razlog zašto se vrata nazivaju „Trajanovim slavlulukom“. H. Liebl i W. Wilberg smatraju da su vrata podignuta krajem 113. godine zbog navođenja titule *optimus* na natpisu, koju je car Trajan dobio u rujnu ili listopadu te iste godine. Povod podizanju slavluluka morao je biti značajan događaj te N. Cambi smatra da je carev prolazak kroz Aseriju za vrijeme Drugog dačkog rata bio taj povod.⁴² U kasnoj antici, vrata će biti potpuno zazidana i to dijelom spolijima sa samih vrata te ojačana s četiri kontrafora.⁴³

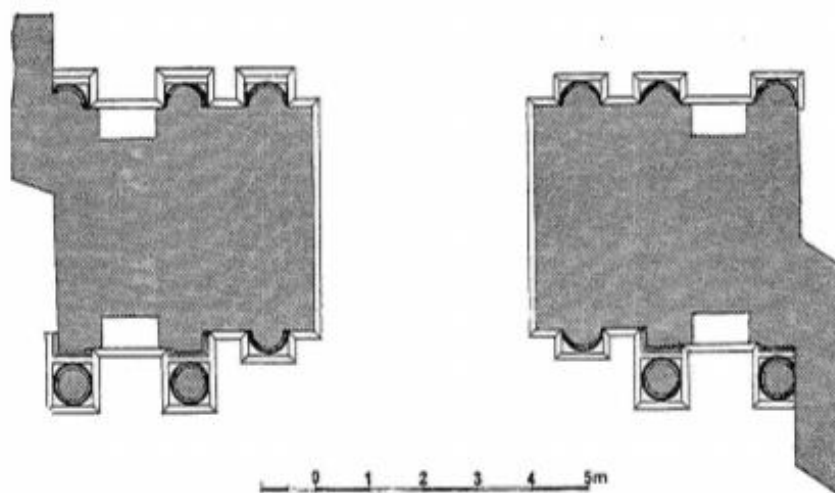
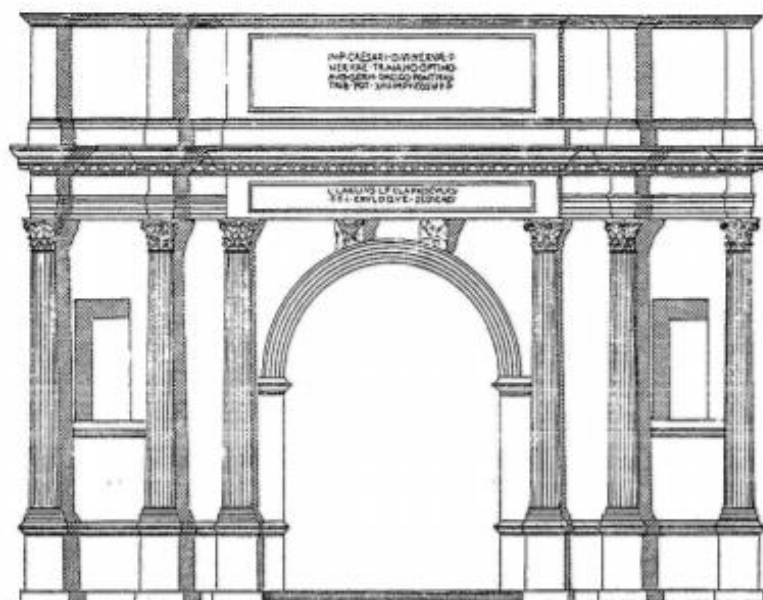
Iako je prilikom prvih većih istraživanja krajem 19. i početkom 20. st. zatečeno stanje bilo puno bolje (Slika 9.), danas je sačuvan samo manji, istočni dio vrata uz treću kulu sjevernog zida, koja je prvotno i bila koso odsječena za potrebe postavljanja vrata.⁴⁴ Zanimljiva je bila i njegova orijentacija (Slika 10.). Naime, slavluluk nije postavljen u liniji s bedemom, već je bio djelomično nakošen u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Ne zna se točno razlog zašto je tako postavljen, s pretpostavkama da je postojala cesta postavljena u tom smjeru te joj se slavluluk prilagodio. Moguće da je pri izgradnji slavluluka, izgrađena i nova cesta koja je pratila isti smjer, no s obzirom na manjak informacija o rasteru ulica Aserije, teško je pretpostaviti.⁴⁵

⁴² R. SEKSO, 2017, 144-145.

⁴³ H. LIEBL, W. WILBERG, 2006, 219.

⁴⁴ R. SEKSO, 2017, 142.

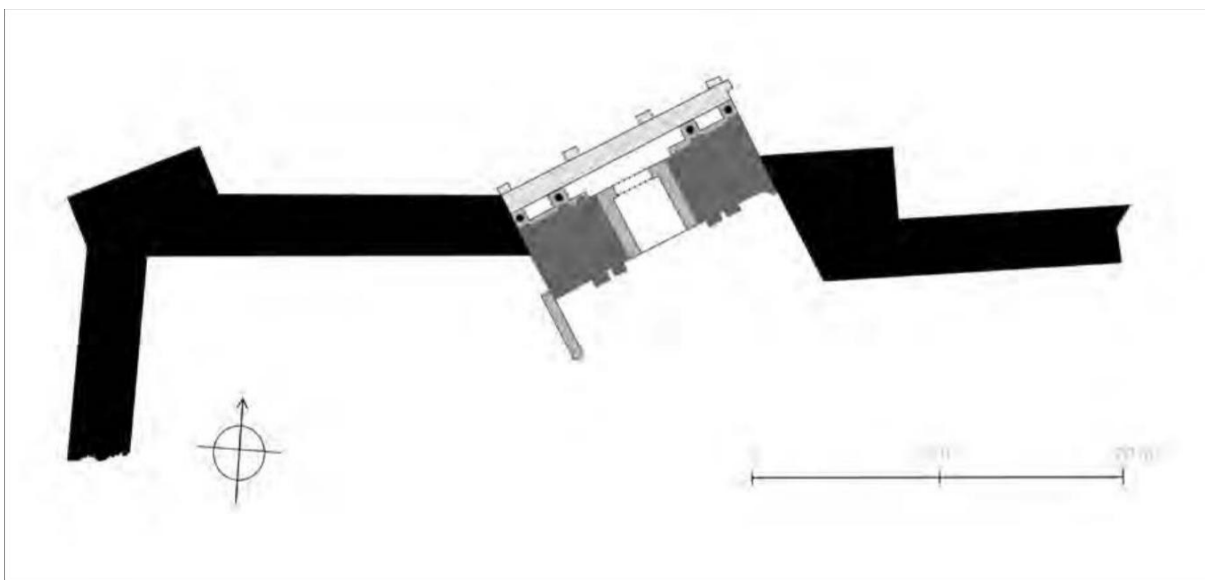
⁴⁵ B. ŠTEFANAC, I. FADIĆ, 2014, 61.

Slika 8. Gradska vrata, Podgrađe kod Benkovca (Asseria)
(M.SUIĆ, 2003, 201.).

Slika 9. Glavno pročelje Trajanovih vrata u sadašnjem stanju (H. LIEBL, W. WILBERG, 2006, 211.).

Slika 10. Položaj "Trajanovih vrata" unutar sjevernog perimetra antičkih fortifikacija - slavoluk uklopljen u postojeće zidno platno početkom 2. stoljeća (I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2014, 58.).

4.2. Zapadna vrata

Zapadna gradska vrata nalazila su se na kraju koridora. Naime, vrata su ovdje uvučena u unutrašnjost grada i tako su tvorila koridor, dužine 6,5 m i širine 4 m (Slika 11.). Zidovi koridora izgrađeni su drugačije, sjeverni je izrađen od monumentalnih, a južni zid od manjih blokova.⁴⁶ Lomom bedema s obje strane koridora postiže se izgled postojanja bočnih kula.⁴⁷ Posebice sa zapadne strane koridora gdje je bedem uvučen prema unutrašnjosti i blago, koso zakrivljen prema ulazu grada, što pomaže u obrambene svrhe.⁴⁸ Prolaz samih vrata, širine 3,3 m, činila su dva nasuprotna kontrafora povezana s gradskim bedemom. U kasnoj antici prolaz će biti sužen upola izgradnjom potpornog zida te će biti postavljen novi kameni prag. U konstrukciji praga korišteni su spoliji te je sam prag bio za 80 cm viši. U gornjem dijelu prolaza zabilježeni su tragovi utora za vrata. S unutrašnje strane vrata, koridor se nastavljao otprilike još 11 m te je tako sveukupno bio 17 m dužine. Koridor je iz unutrašnjosti činila i cesta, sastavljena na dnu s krupnijim kamenjem, preko kojeg je bio prosut šljunak i pijesak te na vrhu sitnije kamenje. Cesta je bila omeđena rubnim kamenjem te je bila široka 2,5 m.⁴⁹

Slika 11. Pogled na zapadne gradske zidine s ulazom i vidljivim konstrukcijskim rješenjima ulaznog prostora iz vremena mlađeg željeznog doba (I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2014, 49.).

⁴⁶ R. SEKSO, 2017, 143.

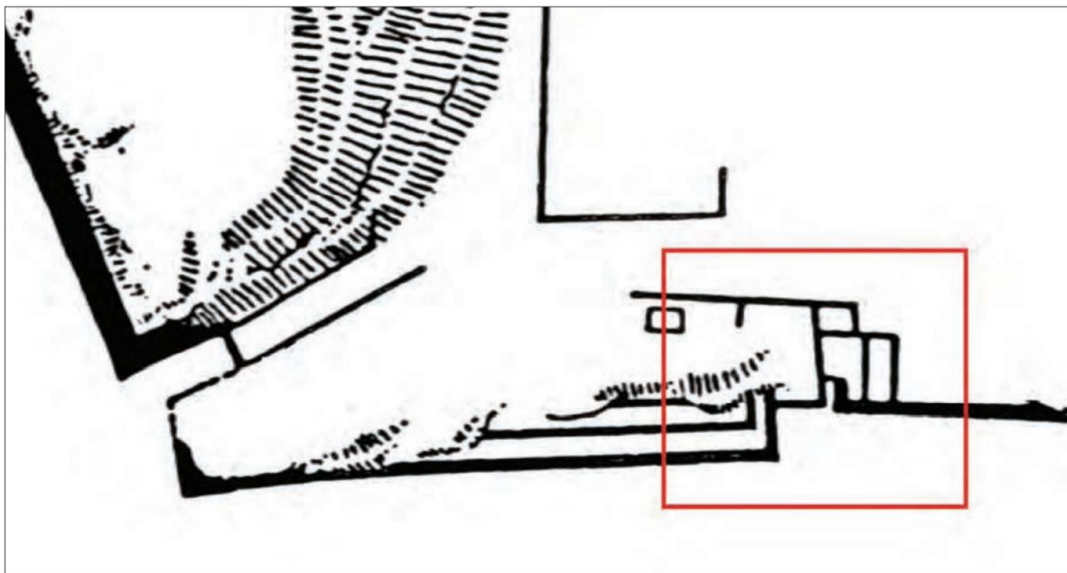
⁴⁷ H. LIEBL, W. WILBERG, 2006, 212.

⁴⁸ B. ŠTEFANAC, I. FADIĆ, 2014, 48-49.

⁴⁹ B. ŠTEFANAC, I. FADIĆ, 2014, 53-55.

4.3. Ostala vrata

Na jugozapadnom potezu bedema nalazila su se jedna sigurna i jedna moguća vrata. Ova pretpostavljena vrata, nalazila su se nešto južnije od pravokutnog loma bedema, koji se nalazio na prijelazu s njegova zapadnog na jugozapadni potez. Tu je pronađen otvoren prostor, omeđen s dva zida napravljena od megalitskih blokova (Slika 12.).⁵⁰ Uvučenost vrata te istaknutost zidova, slomljenih pod oštrim kutem daju dojam bočnih kula uz vrata, situacija vrlo slična kao kod zapadnih vrata grada. U kasnoj antici ova će vrata biti skoro sigurno zazidana.⁵¹ Južnije od ovih vrata, nalazila su se još jedna nedaleko od foruma, što im je ujedno, vjerojatno i bila glavna veza. Od materijala je sačuvan samo monolitni nadvratni luk.⁵²

Slika 12. Tlocrtni plan južnog gradskog ulaza (I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2014, 75.).

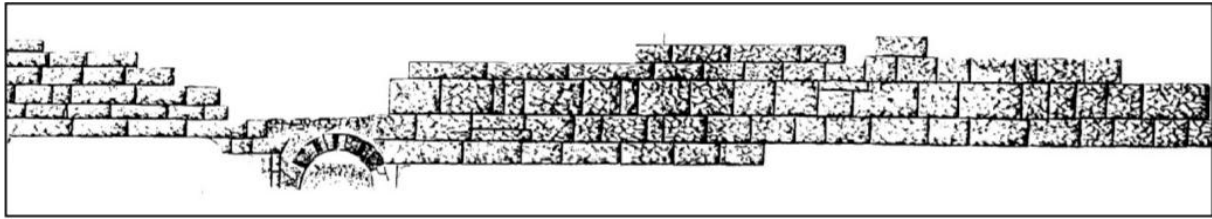
Sjeveroistok grada imao je samo jedna vrata od kojih je sačuvan samo prolaz, širine 3 m. Znamo prema crtežima s početka 20. st., da su vrata imala višedijelni, nadvratni luk (Slika 13.).⁵³

⁵⁰ R. SEKSO, 2017, 141.

⁵¹ B. ŠTEFANAC, I. FADIĆ, 2014, 76-77.

⁵² I. FADIĆ, 2001, 83.

⁵³ R. SEKSO, 2017, 145.

Slika 13. Aserija - Sjeveroistočni trakt (R. SEKSO, 2017, 547.).

Istočni je bedem sadržavao najviše ulaza, njih tri. Prva vrata nalazila su se na prijelazu sa sjeveroistočnog na istočni bedem. Prolaz je bio širok 1,28 m, što je ujedno i jedini sačuvani dio vrata (Slika 14.). Ona su imala i nadvratni luk te prag, no oni su uništeni tijekom ranijih istraživanja. S južne strane vrata, nalazila se kula visoka 3,60 m.⁵⁴ Južnije od ovih vrata smjestila su se druga vrata istočnog bedema. Vrlo uska, svega 86 cm široka te 2,65 m visine (Slika 15.). U kasnoj antici visina vrata će se smanjiti na otprilike 1,80 m, kada će se vrata iz sigurnosnih razloga djelomično zazidati. Nad prolazom se nalazio nadvratni luk od pet dijelova.⁵⁵ Treća vrata su dimenzijama bila još manja, 80 cm širine. Riječ je o malom propustu u grad, uokvirenom u bedemu s monumentalnim blokovima (Slika 16.).⁵⁶

Slika 14. Vrata na istočnoj strani gradskih zidina (H. LIEBL, W. WILBERG, 2006, 208.).

⁵⁴ H. LIEBL, W. WILBERG, 2006, 211-212.

⁵⁵ Š. PEROVIĆ, 2016, 215-216.

⁵⁶ R. SEKSO, 2017, 146.

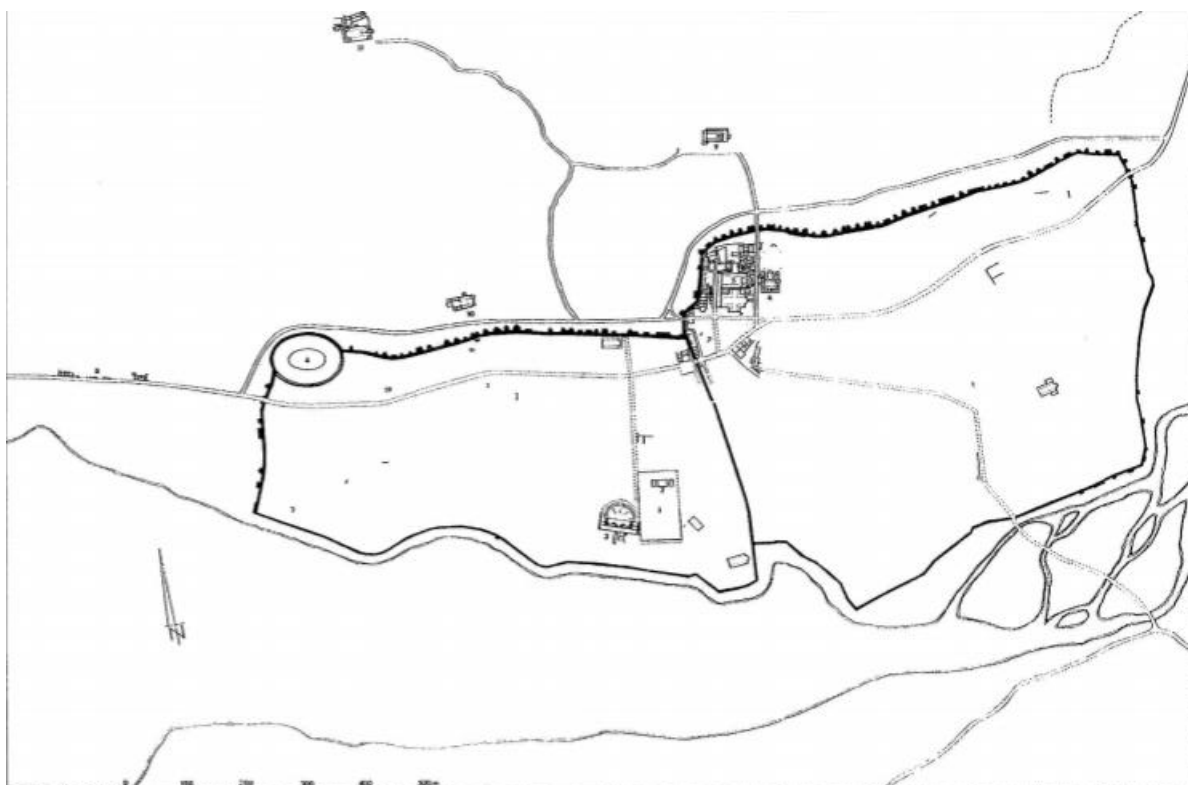
Slika 15. Nadsvođeni prolaz na istočnoj strani gradskih zidina, unutarnja strana sa stubištem (I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2014, Sl. 71.).

Slika 16. Ostatci nadsvođenog prolaza na istočnoj strani gradskih zidina (I. FADIĆ, B. ŠTEFANAC, 2014, 68.).

5. Salona

Antička Salona smjestila se na prostoru današnjeg grada Solina. Svojim bogatim prirodnim resursima i položajem koji je, kao i Jader, bio važna točka na trgovačkom putu po Jadranu, zaslužila je status glavnog grada rimske Dalmacije.⁵⁷ Život u rimskoj Saloni započinje u 2. st. pr. Kr., no status glavnog grada i status kolonije dobiva tek za vrijeme cara Augusta. Jačanjem njezine moći, nužno dolazi i do širenja prostora grada. Središnji dio grada, ujedno i najstariji, *Urbs Vetus*, širi se izvan zidina i nastaju suburbiji kroz 1. i rano 2. st. Istočni suburbij ili *Urbs orientalis* i zapadni ili *Urbs occidentalis*, koji će biti dodatno fortificirani u ovom periodu i uklopljeni u grad (Slika 17.).⁵⁸ U doba cara Dioklecijana, Salona je najsnažnija i dobiva ime *Martia Iulia Valeria Salona Felix*. Propast Salone započinje u ranom 7. stoljeću u ranobizantskom periodu.⁵⁹

Slika 17. Gradski areal Salone (M. SUIĆ, 2003, 216.).

⁵⁷ N. CAMBI, 1991, 7-8.

⁵⁸ N. CAMBI, 1991, 16-18.

⁵⁹ R. SEKSO, 2017, 308-311.

Salona je imala brojna vrata na prostoru grada, s dva najstarija, naravno, u najstarijem dijelu grada, *Urbs vetus*. Prije nego što se grad proširio prema istoku i zapadu, ova vrata bila su glavna gradska vrata. *Porta Caesarea* vodila su prema istoku te *Porta Graeca*, koja su bila zapadni izlaz. S kasnijim proširenjem grada i izgradnjom novih zidina bilo je nužno ostvariti i nove ulaze i izlaze u grad. *Porta Andetria* postala su novi istočni izlaz iz grada, a *Porta occidentalis* zapadni izlaz.⁶⁰ Na sjevernoj strani grada nalaze se tri manja izlaza, nazvana *Porta suburbia I, II i III*; pri čemu su *Porta Suburbia III* poznata kao i *Porta Capraria*.⁶¹

5.1. *Porta Caesarea*

Porta Caesarea bila su monumentalna gradska vrata Salone. Dok je Salona još bila u okvirima *Urbs vetusa*, ova su vrata služila kao istočni ulaz u grad.⁶² Prema pronađenim ulomcima natpisa, H. Kähler ih je datirao u vrijeme cara Augusta, kada su zamijenila starija vrata koja su se tu nalazila.⁶³

IMP·CAESARI·DIVI·FILIO
AVGVSTO
PONTIF·MAX·TR·P [...]
PONTIF·MAX·TR·P [...]

Vrata je otkrio 1846. godine Franz Carrara, zajedno s još nekoliko gradskih vrata, te ih je nakon obrade zakopao kako bi ih zaštitio. *Porta Caesarea* su vrata s trostrukim ulazom, širine 8,5 metara, sa središnjim prolazom koji je širi od bočnih koji su koristili pješaci dok je središnji prolaz bio namijenjen za cestovni promet (Slika 18.). Središnji prolaz bio je zatvoren rešetkama, što znamo prema žljebovima na pilonima sa svake strane vrata po kojima su se te rešetke spuštale. Bočni prolazi bili su otvoreni, no moguće je da su u slučaju nužde bili zatvarani drvenim vratima, ali sigurno drvena vrata nisu stajala cijelo vrijeme na prolazu s obzirom na to da nemamo nalaze nikakvih šarki na koje bi ona bila položena. Piloni s vanjske strane vrata sačuvani su u visini od 2,50 m dok je zapadna tj. unutrašnja strana vrata sačuvana u visini i do 5,30 m.⁶⁴ Vrata su bila dvokatna, što možemo pretpostaviti prema pronađenim arhitektonskim fragmentima, ali možemo potvrditi zbog prethodno spomenutih žljebova na

⁶⁰ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, A. SEDLAR, 2011, 69.

⁶¹ R. SEKSO, 2017, 318-319.

⁶² H. KÄHLER, 1991, 205.

⁶³ H. KÄHLER, 1991, 228-230.

⁶⁴ H. KÄHLER, 1991, 205-210.

pilonima kroz koje su prolazile rešetke. Rešetke uvjetuju da su vrata bila dvokatna jer su se morale negdje podići kada se središnji prolaz trebao otvoriti.⁶⁵ S obje strane vrata, nalazile su se osmerokutne kule. Kule su istovremene vratima, no prvo su nastala vrata, a onda su podignute kule. To znamo zbog nepravilnosti kod izgradnje vrata gdje je južna strana vrata izvučena oko 1 metar istočnije od sjeverne strane, što daje dojam da su vrata koso postavljena. Taj dojam je popravljen izgradnjom kula koje su izvučene ispred zidina, odnosno ne naslanjaju se na njega. Zidovi kule bili su debljine jednog metra i građeni u tehnici *opus quadratum*, rimska varijanta.⁶⁶ Nasuprot kulama, s unutrašnje strane vrata, na sjevernom dijelu vrata nalazio se akvadukt, kanal za vodu. Na južnom dijelu nalazio se zdenac i mali nimfej, a zdenac se ovdje nalazio i prije izgradnje vrata.⁶⁷ Do obnove vrata došlo je u kasnoj antici, što znamo preko dijela grede koji spominje rekonstrukciju vrata u 4. st. Po ovom pitanju je vrlo bitna gomila materijala koja je pronađena na položaju Pet Mostova. Ovdje je pronađen reljefni prikaz božice Tihe koja u desnoj ruci nosi zastavu sa slovima M I V S F, koji su skraćena za puni naziv Salone od cara Dioklecijana, *Martia Iulia Valeria Salona Felix*. Prema stilu i načinu izrade te prema nazivu koji stoji na prikazu, gotovo je neupitno da je prikaz nastao u sklopu preuređivanja vrata.⁶⁸ Na istoj gomili pronađen je i stup za nošenje zastave ili nekakvog simbola grada s natpisom FELIX SALON, kojeg zbog istih razloga možemo vezati uz obnovu vrata u 4. stoljeću.⁶⁹ Preostaje još samo pitanje zašto je *Porta Caesarea* imala takvu važnost nakon što se grad širi i vrata gube ulogu glavnih ulaznih vrata. Osim što su vrata bila dio sustava akvedukta, što je nažalost znatno oštetilo gornji dio vrata, kao što je u prethodnom odlomku rečeno, vrata su bila poprilično dekorirana i to s prikazima Tihe, božice i zaštitnice Salone pa moguće da su već u rimsko doba dobila status kulturnog spomenika. Također je moguće da su sačuvana i kao posljednja linija obrane, kao zaštita središnjeg dijela grada.⁷⁰

⁶⁵ H. KÄHLER, 1991, 220.

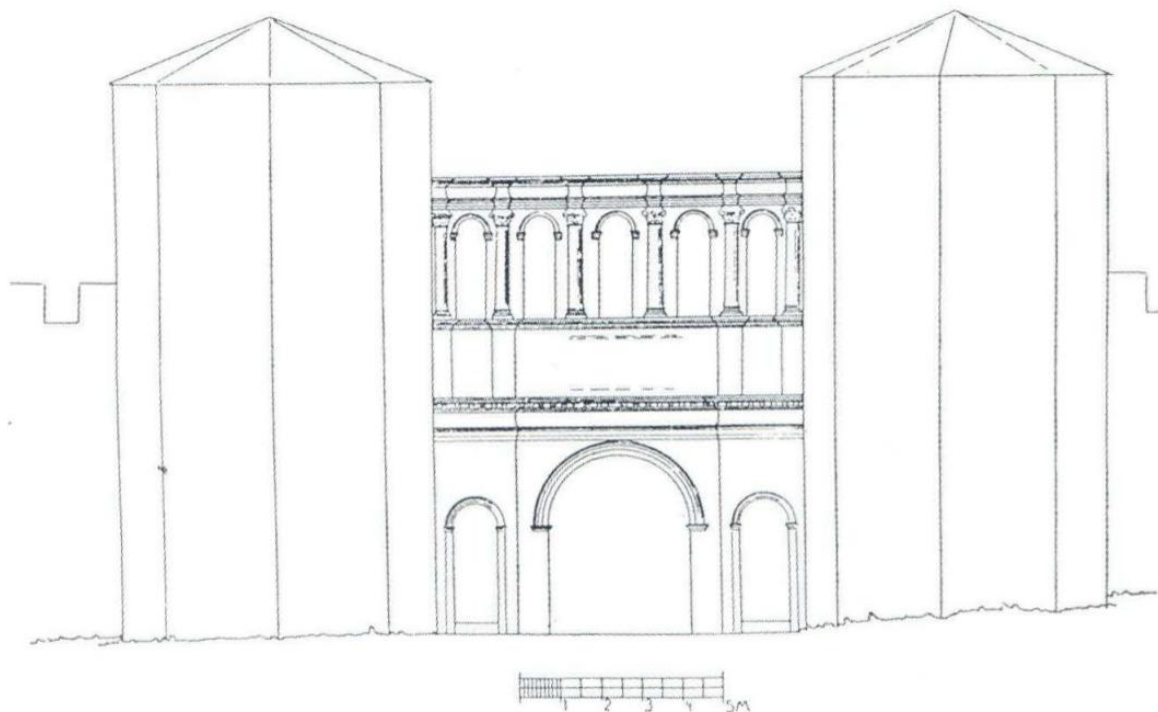
⁶⁶ H. KÄHLER, 1991, 205-210.

⁶⁷ H. KÄHLER, 1991, 216.

⁶⁸ N. CAMBI, 1971, 55.

⁶⁹ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 1998, 5.

⁷⁰ R. SEKSO, 2017, 315.

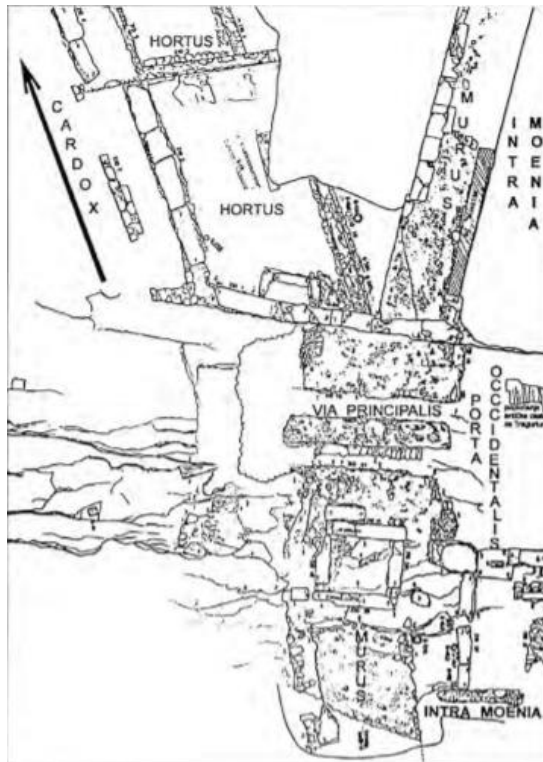
Slika 18. Porta Caesarea, Rekonstrukcija pročelja (H. KÄHLER, 1991, 225.).

5.2. *Porta Graeca*

Porta Graeca su prvotno bila zapadni ulaz tj. izlaz iz Urbs vetusa. Širenjem Salone ona postaju poveznica sa zapadnim dijelom grada, *Urbs occidentalis*. Nije puno sačuvano od ovih vrata kao ni od zapadnog bedema starog grada na kojem su se ona nalazila. S *Porta Caesarea* povezivala ih je cesta *Via principalis* koja se dalje pružala u smjeru zapada i istoka.⁷¹

5.3. *Porta occidentalis*

Urbs occidentalis, zapadni dio Salone, imao je uz *Porta Graeca* još dvojna vrata. *Porta occidentalis* su postala nova, glavna, ulazna vrata na zapadu grada (Slika 19.). Vrata su bila flankirana s dvije kule. Južni dio vrata nažalost je slabije očuvan jer preko njega prelazi moderna cesta dok je sjeverni dio vrata bolje očuvan. Dio sjevernih vrata čini murazzo, dio ogradnog zida nekropole koja se prema rimskom standardu nalazila ispred grada i pratila prometnicu.⁷²

Slika 19. Tlocrt zapadnih gradskih vrata (J. JELIČIĆ-RADONIĆ, A. SEDLAR, 2011, 71.).

⁷¹ N. CAMBI, 1991, 16.

⁷² J. JELIČIĆ-RADONIĆ, A. SEDLAR, 2011, 70.

5.4. *Porta Andetria*

Porta Andetria su bila druga monumentalna vrata antičke Salone. Kao i *Porta occidentalis*, *Porta Andetria* preuzima ulogu glavnog ulaza, širenjem Salone u prvom stoljeću poslije Krista, u ovom slučaju na istočnoj strani grada. Ova je vrata također otkrio F. Carrara te ih je zbog sličnosti u načinu i stilu gradnje s Dioklecijanovom palačom datirao u isto vrijeme.⁷³ I ovdje je riječ o vratima s tri prolaza, no nešto su drugačija od prethodno spomenutih (Slika 20.). Bočni prolazi su odmah na ulazu bili zatvoreni manjim vratima dok je središnji prolaz (opet nešto širi) bio otvoren. S unutrašnje strane vrata, svi ulazi bili su zatvoreni manjim vratima. Između zidina i samih vrata, sa svake je strane stajala nepravilna poligonalna kula.⁷⁴ Ispred kula su se nastavljali veliki dovratnici koji su davali na monumentalnosti, ali puno bitnije, na snazi obrane vrata.⁷⁵

U kasnoantičkom periodu *Porta Andetria* će biti još dodatno osnažena kad se ispred nje gradi propugnakul. Propugnakul je zapravo bio nastavak prethodno spomenutih dovratnika. To su bile dvije kvadratne kule između kojih se spuštala rešetka, od koje su ostali ostatci utora kroz koje se ona spuštala, na sjevernoj kuli propugnakula. U ranobizantskom periodu, kule će biti dodatno osnažene trokutastim prizmama kao što smo imali i kod *Porta suburbia I* te brojnim drugim kulama na zidinama Salone.⁷⁶

Dograđene prizme na kulama nisu jedina poveznica između ovih dvoje vrata. Naime, prvo je kod vrata, *Porta suburbia I*, pronađen natpis koji je, među ostalim, sadržavao početak imena cara Teodozija II. Kasnijim je istraživanjima na prostoru propugnakula u pločniku pronađen natpis koji je među ostalim tekstem, sadržavao kraj imena cara Valentijana III. Analizom je utvrđeno da je ovdje riječ o dvjema kopijama istog teksta koji govori o obnovi fortifikacija Salone za vrijeme ova dva cara, u ranom 5. stoljeću. Tekst spominje da je senator Publije za vrijeme biskupa Hezihija dao izvršiti ove radove. J. Jeličić-Radonić smatra da je natpis, pronađen na prostoru propugnakula, izvorno stajao na samim vratima *Porta Andetrije*.⁷⁷ Također treba naglasiti da natpis ne spominje izgradnju propugnakula, što ide u prilog mišljenju da propugnakul nastaje kasnije, u ranobizantsko doba, u vrijeme ostrogotske vlasti,

⁷³ F. CARRARA, 1991, 141.

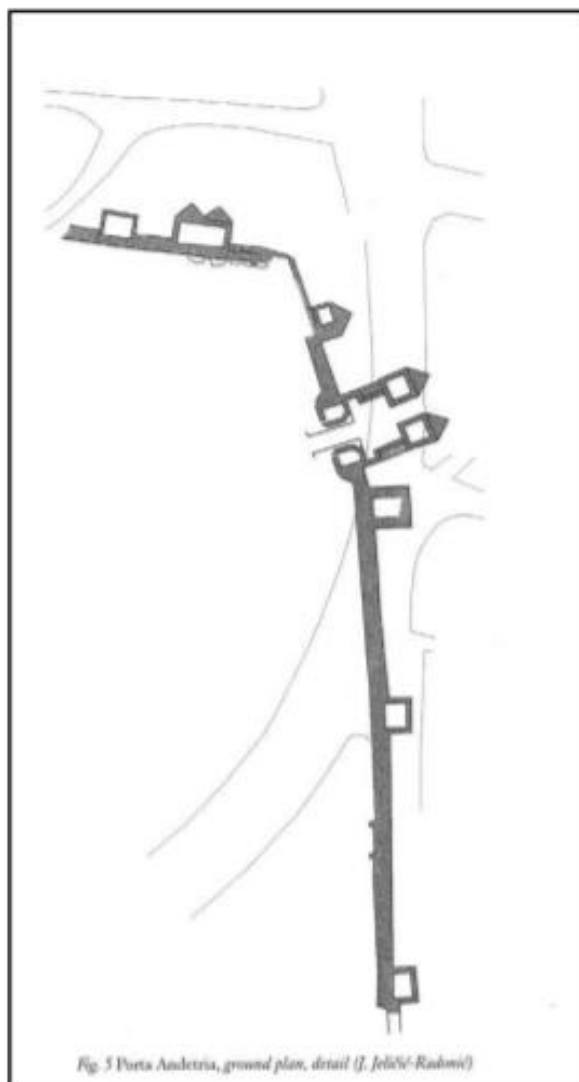
⁷⁴ R. SEKSO, 2017, 323-324.

⁷⁵ F. CARRARA, 1991, 141.

⁷⁶ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 2007, 22.

⁷⁷ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 2007, 13.

što bi objasnilo zašto se natpis više nije nalazio na vratima, s obzirom na to da spominje rimske vladare.⁷⁸

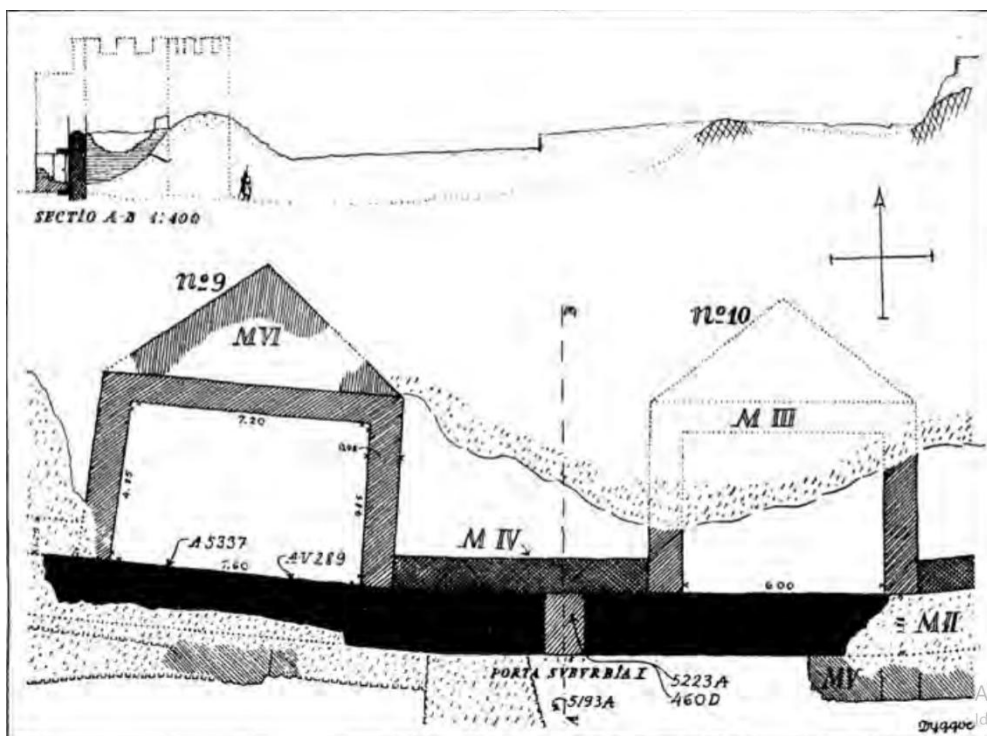

Slika 20. Salona – *Porta Andetria* (R. SEKSO, 2017, 572.).

⁷⁸ R. SEKSO, 2017, 324.

5.5. Ostala vrata

Porta suburbia I smjestila se na sjevernom zidu zapadnog dijela grada (Slika 21.). Vrata su se nalazila u sjeveroistočnom kutu, između devete i desete kule. Bila su to poprilično malena vrata, širine 1,30 m. Zanimljivo je da je za nadvrtnik iskorištena stela Gaja Utija. Vrata su također bila flankirana s dvije pravokutne kule, s tim da je zapadna kula bila nešto veća. Kulama su dodane trokutaste prizme kako bi ih se dodatno osnažilo. No već u kasnoantičkom dobu vrata su bila zazidana, pretpostavljeno zbog sigurnosnih razloga.⁷⁹

Slika 21. Nacrt Porta suburbia I
(E. DYGGVE, 1931, 16.).

⁷⁹ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 1997-1998, 17-18.

Porta suburbia II, druga su vrata u istočnom proširenju grada, smještena na zapadnom bedemu, sjeverno od *Porta Caesarea*. Vrata su bila široka 2,70 m i smatra se da su prvotno bila međuprostor dvaju stupova akvadukta (koji se onda južnije spuštao na *Porta Caesarea*) te da su naknadno prenamijenjena kao vrata jer je vrlo primjetno da nisu originalno pripadala bedemu. Izgrađena su od raznolikog materijala. S južne strane do vrata nalazio se kontrafor, a sa sjeverne strane se nalazila kvadratna građevina s nekoliko kontrafora koja je služila kao jedan od spremnika vode za prethodno spomenuti akvadukt.⁸⁰

Posljednja vrata Salone, *Porta suburbia III* ili *Porta Capraria*, nalazila su se na sjevernom bedemu, istočnog proširenja grada, između 43. i 44. kule. Vrata su bila flankirana s dvije kule s vanjske strane. Istočna kula je pravokutnog, a zapadna kvadratnog oblika. Kao što je spomenuto, sada već nekoliko puta, i ove kule će u ranobizantskom periodu biti ojačane trokutastim prizmama, istočna kula s dvostrukim, a zapadna samo s jednom trokutastom prizmom. Kao što je bio i slučaj i s vratima *Porta suburbia I* u zapadnom dijelu grada, u kasnoantičkom periodu vrata će biti zazidana iz sigurnosnih razloga.⁸¹

⁸⁰ D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1980, 96.

⁸¹ R. SEKSO, 2017, 319-320.

6. Ekvum

Ekvum je veteranska kolonija smještena na prostoru sela Čitluk, nedaleko od Sinja.⁸² Razvila se na prostoru logora Tilurija pod punim nazivom *Colonia Claudia Aequum*. Ekvum je bio oštećen u seobama Gota, Slavena i Avara, ali se život zadržao na prostoru grada i kroz srednji vijek.⁸³ Najveći doprinos u istraživanju Ekvuma pridonio je A. Milošević u nekoliko kampanja u periodu između 1981. i 1988. godine.⁸⁴ Grad je bio nepravilnog oblika, zapadna strana bila je pravokutna dok je istočna strana bila trapezoidnog oblika te je nepoznat sjeveroistočni kut grada zbog neistraženosti (Slika 22.). Bedem grada bio je dimenzija 420x270 m te je uokvirio površinu od 11,3 ha.⁸⁵

6.1. Monumentalna vrata

Južna vrata otkrio je A. Milošević te se sigurno moraju ubrojati u monumentalna vrata. Vrata su bila flankirana s dvostrukim kulama, dvije kružne kule nalazile su se ispred zidina te dvije pravokutne kule koje su bile dijelom zidina te su sjevernim djelom ulazile u unutrašnjost grada. Kružne kule bile su promjera 6 metara na heksagonalnoj bazi te su bile spojene s južnim zidom kvadratne kule. S obzirom na to da su zalazile na površinu četvrtastih kula, smatra se da su nastale kasnije. Sačuvane su samo dvije kule.⁸⁶

6.2. Ostala vrata

Točna pozicija istočnih vrata još uvijek nije poznata, s različitim mišljenjima o njihovom položaju. A. Milošević smješta ih u sam sjeverni kut zidina. Jedini sačuvani ostatci vrata su dva fragmenta središnjeg kamena, nadvratnog luka s prikazom pokorenog Delmata, zavezanih ruku, koji kleči pred božicom Viktorijom, personifikacijom Rima. Položaj sjevernih i zapadnih vrata otkrio je također A. Milošević te uz sjeverna vrata potvrđena je i zapadna kula koja je stajala uz njih.⁸⁷

⁸² N. CAMBI, 2002, 57.

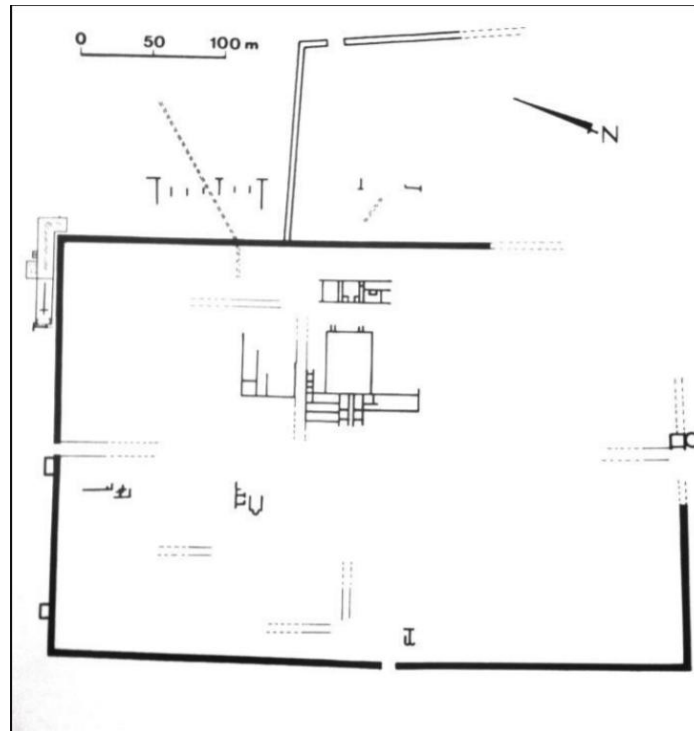
⁸³ R. SEKSO, 2017, 270.

⁸⁴ A. MILOŠEVIĆ, 1998, 42.

⁸⁵ A. MILOŠEVIĆ, 1998, 175-176.

⁸⁶ A. MILOŠEVIĆ, 1998, 44.

⁸⁷ R. SEKSO, 2017, 272-273.

Slika 22. Ostaci građevina Aequuma, rezultati dosadašnjih istraživanja (A. MILOŠEVIĆ, 1998, 45.).

7. Zaključak

Mnogi autori pisali su o fortifikacijama gradova navedenih u ovom radu te su pri tome obratili pozornost i prema vratima grada pa time i prema onima koja su se posebno isticala monumentalnošću. Usprkos tome, nikada nisu objedinjena na jednom mjestu saznanja o ovom iznimno bitnom dijelu povijesti arhitekture. Cilj ovog rada bio je u sažetom obliku iznijeti saznanja o monumentalnim vratima te potaknuti interes za daljnja istraživanja. Prva bitnija istraživanja o ovoj temi mogu se pripisati L. Jeliću (istraživanja gradskih vrata Enone u Ninu) te J. Bersi (istraživanje monumentalnih vrata u formi slavoluka antičkog Jadera na Trgu Petra Zoranića u Zadru) s početka 20. stoljeća. Od važnijih recentnijih istraživanja mogu se istaknuti istraživanja I. Fadića i B. Štefanca, ponovno na monumentalnim vratima u Zadru te istraživanja J. Jeličić-Radonić na prostoru Salone.

Na priobalnom prostoru Dalmacije u kategoriju monumentalnih vrata iz rimskog doba možemo svrstati gradska vrata s nekoliko lokaliteta. U Saloni imamo dvojica: *Porta Caesarea*, istočna vrata starog dijela grada te *Porta Andetria*, istočna vrata proširene Salone od 1. st. po. Kr. Na Trgu Petra Zoranića u Zadru su se smjestila monumentalna gradska vrata u formi slavoluka antičkog Jadera. Iz Aserije, na sjevernom dijelu bedema imamo ostatke vrata u formi slavoluka, tzv. Trajanov slavoluk. U Enoni istočna vrata, na prostoru kasnijih, srednjovjekovnih Gornjih vrata, bila su sigurno primjer monumentalnih vrata. Posljednji primjer nalazi se u Ekvumu, gdje se južna vrata grada sa svojim dvostrukim kulama izdvajaju po izgledu. Skoro sigurno brojka poznatih monumentalnih vrata bi bila puno veća da su bolje sačuvani ostaci vrata u gradovima kao što su Tarsatika, Naron, Epidaur itd. To su vrlo bitni antički gradovi na našoj obali kod kojih nažalost nemamo informacija o postojanju monumentalnih vrata, ali s obzirom na važnost ovih gradova, lako moguće je da su ih i oni posjedovali.

Monumentalna vrata prema dataciji možemo svrstati u tri skupine. Prvu skupinu čine vrata podignuta u doba cara Augusta pa kroz ostatak 1. st. po. Kr., primjerice *Porta Caesarea* u Saloni. Druga skupina vrata nastala su u periodu samog kraja 1. st. te kroz 2. st., primjerice monumentalna vrata u Jaderu te Aseriji. Posljednju skupinu čine većinom preinake na vratima koje su nastale kroz 3. te 4. st., primjerice izgradnja propugnakula na monumentalnim vratima u Jaderu te na *Porta Andetriji* u Saloni. Zbog manjka podataka, vrata u Enoni i Ekvumu teško je točnije datirati.

Iako su sadržavala defenzivne karakteristike i imala su ulogu u obrani grada pred eventualnom opasnošću, mnoga od njih su predstavljala kulturni spomenik grada, pokazatelj moći i bogatstva. U određenom periodu znala su izgubiti na važnosti, zbog izgradnje dodatnih linija obrane, kao što su propugnakuli, ili njihovu funkciju preuzimaju druga vrata, no i dalje postoje dokazi da su prvotna vrata bila obnavljana ili dodatno ukrašavana, što pokazuje da su cijenjena ne samo kao dio fortifikacija, već kao i dio baštine grada.

8. Literatura

BATOVIĆ, Š. et. al., 1968. – Šime Batović, Janko Belošević, Mate Suić, *Nin – problemi arheoloških istraživanja*, Zadar, 1968.

BERSA, J., 1910. – Josip Bersa, Ausgrabungen auf dem Campo Colona zu Zara, *Jahrbuch für Altertumskunde*, 4, Leipzig, 1910, 194-213.

CAMBI, N., 1971. – Nenad Cambi, Ženski likovi s krunom u obliku gradskih zidina iz srednje Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 65-67, Split, 1971, 55-71.

CAMBI, N., 1991. – Nenad Cambi, Uvod, u: Nenad Cambi (ur.), *Antička Salona*, Split, 1991, 7-37.

CAMBI, N., 2002. – Nenad Cambi, *Antika*, Zagreb, 2002.

CAMBI, N., 2005. – Nenad Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split, 2005.

CARRARA, F., 1991. – Francesco Carrara, Topografija i iskapanja Salone, u: Nenad Cambi (ur.), *Antička Salona*, Split, 1991, 99-159.

DUBOLNIĆ GLAVAN, M., 2015. – Martina Dubolnić Glavan, *Civitas Aenona, primjer romanizacije liburnske općine*, Zadar, 2015.

DYGGVE, E., 1931. – Ejnar Dyggve, Porta Suburbia I. Nova gradska vrata u Solinu, u: Vladimir R. Petković (ur.), *Starinar*, ser. 3, 6, 1931, Beograd, 14-23.

FADIĆ, I., 2001. – Ivo Fadić, Bedemi Aserije, *Histria antiqua*, 7, Pula, 2001, 69-89.

FADIĆ, I., ŠTEFANAC, B., 2011. – Ivo Fadić, Berislav Štefanac, Geneza grada na trgu Petra Zoranića u Zadru, *Histria Antiqua*, 20, Zagreb, 2011, 325-331.

FADIĆ, I., ŠTEFANAC, B., 2014. – Ivo Fadić, Berislav Štefanac, Fortifikacije Aserije, *Asseria*, 12, Zadar, 2014, 37-118.

JELIČIĆ-RADONIĆ, J., 1998. – Jasna Jeličić-Radonić, Nova istraživanja gradskih zidina Salone, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 37, Split, 1998, 5-34.

JELIČIĆ-RADONIĆ, J., 2007. – Jasna Jeličić-Radonić, Salona at the time of Bishop Hesychius, *Hortus Artium Medievalium*, 13, Zagreb, 2007, 13-24.

JELIČIĆ-RADONIĆ, J., SEDLAR, A., 2011. – Jasna Jeličić-Radonić, Ana Sedlar, Topografija antičke Salone (III). Salonitanska Urbs occidentalis, *Tusculum*, 4, Solin, 2011, 67-86.

JELIĆ, L., 1901. – Luka Jelić, Spomenici grada Nina, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 5, Zagreb, 1901, 184-192.

KÄHLER, H., 1991. - Heinz Kähler, Porta Caesarea u Saloni, u: Nenad Cambi (ur.), *Antička Salona*, Split, 1991, 205-241.

KOLEGA, M., 2005. – Marija Kolega, *Srednja ulica grada Nina - svjedok vremena. Arheološka istraživanja od 2000. do 2004. godine*, Zadar, 2005.

LIEBL, H., WILBERG, W., 2006. – Hans Liebl, Wilhelm Wilberg, Iskopavanja u Aseriji, *Asseria*, 4, Zadar, 2006, 203-245.

MACHIEDO, S., 1972. – Stanka Machiedo, Najnoviji konzervatorski radovi na gradskim vratima u Ninu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 19, Split, 1972, 5-14.

MILOŠEVIĆ, A., 1998. – Ante Milošević, *Arheološka topografija Cetine*, Split, 1998.

PEROVIĆ, Š., 2012. – Šime Perović, Prilog poznavanju željeznodobnih bedema Aserije, *Asseria*, 10, Zadar, 2012, 209-237.

RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D., 1980. – Duje Rendić-Miočević, *Iz ranije salonitanske graditeljske tradicije. Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru*, Zagreb, 1980.

SEKSO, R., 2017. – Ruža Sekso, *Fortifikacije rimskih gradova na obalnom području provincije Dalmacije*, Zadar, 2017.

SUIĆ, M., 1949. – Mate Suić, Izvještaj o arheološkim iskapanjima u Zadru, u: Branimir Gušić (ur.), *Ljetopis jugoslavenske akademije*, 55, Zagreb, 1949, 199-222.

SUIĆ, M., 1981. – Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981.

SUIĆ, M., 2003. – Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 2003.